

O'ZBEKISTONDA

FANLARARO INNOVATSIYALAR

VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI

2024

20-iyun

ISSN: 2181-3302

6.618

2024 Impact Factor

Exact
Natural
Medical
Technical
Economics
Philological
Pedagogical
Social sciences
and humanities

MUNDARIJA:		
1.	Bakhromova Malika Musurmonov Tilovmurod <i>THE PLACE AND IMPORTANCE OF USING MODAL VERBS IN SENTENCES</i>	9
2.	Умаров Ф.Х. Саидова М.М. <i>ПРИВЕРЖЕННОСТЬ К ЛЕЧЕНИЮ БОЛЬНЫХ С РЕВМАТОИДНЫМ АРТРИТОМ</i>	13
3.	Ibragimjanova Gulnoza Shavkat qizi <i>XORIIY TILINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQ KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH VA ULARGA QO'YILADIGAN TALABLAR</i>	17
4.	Rajabov Feruz <i>MIFOPOETONIMLARNING LINGVOPOETIK VOSITA SIFATIDAGI VAZIFALARI</i>	22
5.	Nuratdinov Muxametdin Ibraxim uli <i>O'ZBEKISTON JAHON MAMLAKATLARI BILAN HAMKORLIGI YANGI BOSQISHDA</i>	26
6.	G'ofurova Madinaxon Odiljon qizi <i>BADIIY ADABIYOTDA OTA TIMSOLI</i>	30
7.	Rizayeva Farangiz Xoldorovna <i>KIBERXAVFSIZLIKNING AHAMIYATI VA UNING TURLARI</i>	33
8.	Komilova Gulmira Temirovna <i>ZAMONAVIY YO'NALISH – PSIXOLINGVISTIKA</i>	36
9.	Богданович Геннадий Александрович <i>ПРОБЛЕМА РАЗЛИЧЕНИЯ ОДНОКОРЕННЫХ</i>	40

**ZAMONAVIY YO'NALISH – PSIXOLINGVISTIKA
MODERN DIRECTION – PSYCHOLINGUISTICS**

Komilova Gulmira Temirovna

ChDPU O'zbek tilshunosligi kafedrası o'qituvchisi

Tel:99-873-26-86

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada psixolingvistikaning vujudga kelishi, inson ruhiyati va nutqi, nutqiy jarayonlarda tilning o'рни yoki til hodisalari yuzaga kelishida psixologik omillar va o'zaro bog'liqligi, Qo'chqor Norqobil drammarida kuzatiladigan psixolingvistik holat va misollar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, nutq, til, nutq strukturasi, til hodisalari.

ANNOTATION: This article talks about the emergence of psycholinguistics, the human psyche and speech, the role of language in speech processes or psychological factors and their interrelationships in the occurrence of language phenomena, the psycholinguistic situation and examples observed in Kochkor Norqabil's drama.

Keys word: psycholinguistics, speech, language, speech structure, language phenomena.

Bugungi kunda zamonaviy tilshunoslik yo'nalishlaridan bo'lgan psixolingvistika va uning o'rganish obyekti, muammo va yechimlariga bo'lgan talab ortib bormoqda. Bu yo'nalishda qator ilmiy ishlar ham amalga oshirilayotgani, tilshunoslikdagi yutuqlardan hisoblanadi.

Psixolingvistikaning psixologik va lingvistik manbalari, dastlabki psixolingvistik g'oyalar Vilgelm fon Gumboldning antinomiyasida va "yosh grammatikachilar"ning individual psixologiya nazariyasida shakllangan edi. Jumladan, nutqiy faoliyat va tilning jamoa va shaxs munosabatlarini chambarchas bog'lashga xizmat qilishi haqidagi g'oya Gumboldtga tegishlidir. V. fon Gumboldtning talqinicha, tillar xalqlar va alohida shaxslarning ijod mahsuli, chunki til nutqiy faoliyat jarayonida yuzaga keladi. U til va uning sohibi bo'lgan jamoa munosabatini bilish zarurligini ta'kidlaydi. Zero, til tizimidagi umumiylik va xususiylik belgilari aynan jamoa va shaxs munosabatlariga borib taqaladi. Bu munosabatlar asosida, o'z navbatida, til tizimining ijtimoiy va individual xususiyatlari qarama-qarshiligi (antinomiyasi) shakllanadi. Til va tafakkurning o'zaro bog'liqligini V. fon Gumboldt ular bajaradigan vazifalar hamohangligida ko'radi. Binobarin, til ham xuddi tafakkur singari ijodiy jarayondir. V. fon Gumboldtning fikricha, til paydo bo'lishining eng birinchi sababi insonning ichki ehtiyoji, ya'ni olam va boshqa shaxslar bilan munosabatga kirishishidir. V. fon Gumboldtning tilning ijodkorona faoliyati, o'zgaruvchanlik tabiati kabi xususiyatlari haqidagi fikrlari nutqiy faoliyat nazariyasi yoki psixolingvistika kabi zamonaviy tilshunoslik yo'nalishlari uchun tayanch nuqta vazifasini o'tadi. V. fon Gumboldt tilni "tashqi dunyo hodisalari va inson botiniy dunyosi" oralig'idagi dunyo sifatida ta'riflagan edi. Faoliyatning til dunyosiga ko'chishi haqidagi g'oya Gumboldtning muhim kashfiyotlaridan biridir. [Фон Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. –М., 1984. –С. 82.]

Ushbu g'oya ko'p jihatdan mashhur psixolingvistlar L.S.Vigotskiy va A.R.Luriyalarning g'oyalari uchun asos bo'ldi. Haqiqatdan ham, Gumboldt aytganidek, nutqiy faoliyat negizida "lisoniy qobiliyat" yotadi. V. fon Gumboldt individual nutqiy harakatlar vositasida bajariladigan lisoniy ijod faoliyatining uzluksizligini nazariy jihatdan asoslab berdi. Uning ta'kidicha, til mavjudligining shakli taraqqiyotdir va "tilga qandaydir o'lik mahsulot sifatida emas, balki ijodiy jarayon holida qarash lozim", u – "to'xtovsiz faoliyatdir" Tildagi o'zgarishlar sabablarini jamiyatdagi o'zgarishlardan emas, balki inson ruhiyatidagi o'zgarishlardan deb bilgan olimlar haqli edilar. Chunki inson ruhiyatida kechayotgan jarayonlar oqibatida nutq shakllanadi va til hodisalari yuzaga keladi. Ruhiyat ta'sirida nutq o'zgaradi, tabiiyki bu holat, til bilan bevosita bog'liq sanaladi. Badiiy asarlardagi qahramonlar nutqida bu kabi holatlarni kuzatish ancha qulay kechadi. Chunki obrazlarda psixolingvistik sharoit yuzaga keladi. Qahramonlar psixologiyasi esa hayotlari, tarbiyasi, muhit va dunyoqarash bilan bog'liqdir. Misol qilib Qo'chqor Norqobilning ba'zi drammlariga e'tiborni qaratadigan bo'lsak, "Baxtning bozori bormi" drammasida, ishxonada boshliq o'zgargani va u, hisobchilarni imtihon qilishini eshitgan ayollar nutqida: "...At.At. At. Attestatsiya!" so'zi qo'llanishi, ya'ni ruhiyatda hayajon, qo'rquv kuzatilganda, o'z-o'zidan so'zlar uzilib, bo'g'in shaklida talaffuz qilinishi, tabiiyki, psixologiyaning lingvistika bilan tutash o'rnini belgilaydi, nazarimizda. Shunday vaziyatlarda til strukturasi ham inversiya hodisalari kuzatiladi. Inson, shaxs nutqida nutq birliklari qanchalik individual bo'lsa har payt bir guruh insonlar bir paytda eshitgan so'zlari, har bir insonning psixikasida har xil jarayonni kechirishi mumkin va nutqida bir xillik emas, balki, har xillik kuzatiladi. Ba'zan esa bu holat bir xillikni yuzaga keltirishi ham mumkin.

Chunki, qo'ruv hissi ham har bir shaxsda har xil psixik holatga kirib nutqida har xil lingvopsixologik ko'rinishga ega bo'lishi mumkin.

"Zamon avloniysi" drammasida, qizining farzandini imtihondan yiqilgani uchun o'z maktabiga qabul qilmayotgan maktab direktori xotiniga : "Bilasanmi, bilim va maktab, xalqning kelajagi degan tushunchalar farzand, nabira degan tushunchalardan ham baland turadi. Halollik va adolatdan o'z bolangga nisbatan ko'rsatayotgan mehr-muhabbating ustun kelsa, ko'p nohaqliklarga qo'l urishga majbur bo'lasan. Adolat va haqiqatdan bolangni baland qo'ysang, adolat va haqiqat haqida gapirishning hojati qolmaydi. Munofiqlar dunyosidan esa bizni bilim va maktab asrab qoladi". Qahramon ruhiyatida haqiqatparvar inson shaxsiyati borligi uchun ham adolat, insonni yorug'likka olib chiquvchi kuch sifatida aynan shu leksemaga katta e'tibor qaratgani kuzatiladi.

Bu kabi misollarni ko'p keltirishimiz mumkin. Asosiy masala til vositalari, grammatik qurilish, nutqiy jarayon, nutq strukturasi ham bevosita psixolingvistik jarayonga aylanadi va o'rganish asnosida bir-birini takrorlamas lingvopsixologik o'zgarishlar kuzatiladi. Boduen de Kurtene shuning uchun ham tilda individuallik bilan umumiylikning ajralmasligini, individual xususiyatda bir vaqtning o'zida umumiy umuminsoniylik mavjud ekanligini bayon qiladi.

Boduen de Kurtene o'z tadqiqotlarida individ nutqiga asosiy e'tiborni qaratdi. Boduen de Kurtenega ko'ra, "inson tilining mohiyati faqat psixikdir. Tilning mavjudligi va uning rivojlanishi sof psixik qonuniyatlar bilan bog'langan. Inson nutqida yoki tilida birorta ham psixik bo'lmagan hodisa mavjud emas va mavjud bo'lishi ham mumkin emas. Hozirgi zamon psixolingvistikasi uchun Boduen de Kurtene qarashlarining eng muhim tomoni uning "nutq faoliyatidagi aniq qiymat odamdan ajratilgan til emas, balki odamdur" degan fikri edi. [Глухов В.П. Основы психоллингвистики. Учеб. пособие для студентов педвузов. –М.: АСТ: Астрель, 2008. –С.]

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, til, tafakkur, ruhiyat, jamiyat, atrof-muhit, til va nutq, psixolingvistikaning ajralmas bo'laklaridir. Bu tushunchalarni bir-biridan ayro anglab ham tadqiq etib ham bo'lmaydi. Til bor ekan, har qanday psixologik jarayonlarni tahlil qilish imkoni tug'iladi. Bu esa o'z navbatida lingvopsixologiyaga ehtiyojni oshiradi. Til nutqda namoyon bo'ladi, psixologik holatlar esa, bir paytni o'zida ham tilga, ham nutqqa ta'sir ko'rsatadi va namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 Фон Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. –М., 1984. –С. 82.
2. Глухов В.П. Основы психоллингвистики. Учеб. пособие для студентов педвузов. – М.: АСТ: Астрель, 2008. –С.
- 3 Глухов В.П. Основы психоллингвистики. Учеб. пособие для студентов педвузов. – М.: АСТ: Астрель, 2008. –С. 15.
4. Новиков А.И. Текст как объект исследования лингвopsихологии // Методология современной психоллингвистики: Сб. статей. – Москва; Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2003.
5. Пешкова Н.П. Психоллингвистические аспекты типологии научного текста: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Уфа: БашГУ, 2002.
9. Сорокин Ю.А. Текст: цельность, связность, эмотивность // Аспекты общей и частной теории текста. –М., 1982.